

Sadiqcanın tarı Azərbaycanın musiqi simvoluna çevrildi

Nədir ol xüsk olan cubdə bu naleyi-tar,
Ki, sədasından onun qarət olur səbrü-qərar...

Seyid Əzim Şirvani

"Zabul" pardasını müəyyənləşdirmiş, "Mahur", "Segah" muğamlarına yeni şöbələr əlavə etmiş, bir sıra təsnif, rəng və mahnıların müəllifi kimi tanınmışdı Mirza Sadiq. Əvvəlcə kamançaçalan Ata Bağdagüloğlu ilə birlikdə Şarqın böyük müğənnisi Hacı Hüsün müşayiət edir, sonra şuşalı xananda Maşadi İsinin üçlüyünə keçir. Əbdülbəqi Zülovu, sonralar isə Cabbar Qaryəğdöglünü tərdə müşayiət edir. O, Şuşada "Şarq konsertləri"ndə çıxış etmiş, XIX əsrin 90-cı illərində yaratdığı ansamblı Azərbaycanın bir çox şəhərlərində, Aşqabadda, Tehranda və İstanbulda konsertlər vermişdi. Şuşadakı ədəbi və musiqili məclislərdə fəal iştirak edən Mirza Sadiqin məşhur musiqişünas Mir Möhsün Nəvvabın yaratdığı "Maclisi-fəramuşan" və "Maclisi-xananda"nın, habelə Xurşidbanu Natavının məclislərinin yığıncaqlarına daha tez-tez gəldiyi deyilir...

Həmin yığıncaqlarda müğənni və musiqiçilər sınaqdan keçirilir, musiqi nəzəriyyəsinə dair məsələlərin müzakirəsi, poetik əsərlərin ilk oxunuşları, müsabiqə və yarışlar olurdu. Sadiqcan Mir Möhsün Nəvvab Qarabaği ilə qohum olmuş, onun qızı Pərizamanı ortancıl oğlu Bahadura almışdı.

Xalq ona "Sadiqcan" dedi

Müasirlərinin "Tarın atası" adlandırdıqları Sadiqcanın nəticəsi Sabir Sadiqov ulu babası haqqında bildiklərini bizimlə bölüşür:

– 1932-ci ildə ailəmiz Şuşadan Bakıya köçdü. Çadrov küçəsi – 95-də yaşayırdıq. Bakıya köçən şuşalıların çoxu burda yaşayırdı və bir-biri ilə tez-tez görüşürdülər. Bülbül, Sadiqcanın tələbəsi – sonralar məşhur tarzan Qurban Pirimov, xananda Zülfü Adıgözəlov biza tez-tez gəlirdilər. Babamın üzünü görməsəm də, onların söhbətlərini yaxşı xatırlayıram. O zamanlar Şuşada ab-hava belə idi ki, musiqiyə həmişə havas göstərirdi, səsi olmayan, muğamı bilməyən az adam olardı Şuşada. Qarabaği nəhaq yere konservatoriya adlandırmaq olar ki...

Uşaq vaxtı Sadiqin də çox gözəl səsi varmış. Nədənsə 17 yaşında səsi batıb. Çox məyus olub, bilməyib neyləsin. Musiqisiz bir yerdə qərar tuta bilməyən gənc Sadiq başlayır tütək, ney, kamança çalmağı öyrənməyə. Amma ürəyi tərdə imiş. Odu ki zamanında Qarabağda adnan deyilən Mirza Ələsgər Qarabağidən tar çalmağı öyrənir. Danışdırlar ki, babam riyaziyyata böyük həvəs göstərirmiş. Ümumiyyətlə, yaxşı təhsil görmüş, fars, arab, fransız, rus dillərinə mükəmməl yiyələnibmiş. Çox keçmədən virtuoz tarzan kimi Qarabağda, az sonra Qafqazda, İranda tanınmağa başlayır. O vaxtlar tarın quruluşu, görkəmi gördüyümüz kimi deyildi. İndiki bizim sazdan da böyük İran tarı vardı. Həmin tarın materialı taxtadan olduğu üçün çox ağır idi. Ağır olduğundan qaldırmaq, diz üstə saxlamaq çətinlik tərədidir. Bir gün babam deyir ki, bu tarı çalmağına çıxıram, lakin səs mən istədiyim kimi alınmır, kal səsi var, amma kamançanın zəngi olduğu üçün ruhu oxşayır. Bilir ki, bu səs kamançanın çanağının içini boşluğundan irəli gəlir. Çox götür-qoy edib fikirləşəndən sonra bəzi hesablamalar aparır və tarın çanaq quruluşunu dəyişmək qərarına gəlir. Tarın aşağı və yuxarı çanağının içini ovur. Sonra çanaqların üstünə nazik balıq dərisi çəkir. Tar həm yüngül olur, həm də səslənməsi tamam fərqlənir. O zamana qədər tarı diz üstündə çalır-

Mirza Sadiq dövrünün musiqiçiləri ilə

dılar. Sadiq ilk dəfə tarı sinəsinə qaldırıb çalmağa başlayır. Bir qədər də keçəndən sonra tarı təkmilləşdirərək simlərin sayını 5-dən 11-ə çatdırır. Ona cingənə, kök sim və sarı simlər əlavə edir. Tərdə sarı sim olanda "Orta mahur", "Zabul" yaxşı çalınır. Sonra tarın qoluna pərdələr düzəldir. Bir sözlə, tərdə əsl inqilab edir. İfaçılıq üslubunu təkmilləşdirərək onu mükəmməl solo aləti səviyyəsinə qaldırır. İlk dəfə "Orta mahur"u şəxsən özü ifa edib, çox ağır muğamdır. Tarın qolunda Azərbaycan musiqisinə uyğun 17 tonu saxlayır, qalanlarını kənarlaşdırır. Beləliklə, tərdə həm Qərb, həm də Şərqi musiqisini çalmaq mümkün olur.

“Çox keçmir ki, Sadiqin tar modeli Zaqafqaziya, Dağıstan, İran və Orta Asiyada geniş yayılır. Bundan sonra xalq da, musiqi biliciləri də tarı möcüzə, onun özünü "Tarın atası" adlandıraraq Sadiqcan deyə çağırmağa başlayırlar. İnsanların bu qədim alətə məhəbbətləri güclənir, tar çalmaq həvəsində olanların sayı günbəgün artır. Sadiqcanın tarının ecazkar səsi Tiflisdə, Şamaxıda, Təbrizdə, Kiyevdə, Varşavada ürəkləri fəth etdi.

– Deyilənlərə görə, tarı barmaqqları ilə, mizrabızsız da çala bilirmiş...

– Sadiqcanın iri əlləri, uzun və möhkəm barmaqqları olub. Müəllimi Ələsgər deyərmiş ki, Allahın altında mənim var-dövlətim Sadiqda, onun barmaqqları isə mənə olandı... Bizim evimizdə gələn qonaqlar babam haqqında çox maraqlı əhvalatlar danışdılar...

1890-cı ildə Sadiqcanı İrana, Nəsrəddin şahın oğlu Müzəffərəddin Qacar Mirzənin toy məclisinə dəvət edirlər. O toya dövrün ən tanınmış tarzənlərini çağırıbmış. İranda həmişə çalanlar da, oxuyanlar da bardaş qurub otururdular. Hər bir musiqi ifa edir. Sadiqcanın ifasından heyətlənən dinləyicilər musiqi bitəndən sonra onu ayaq üstə alqışlayırlar. Bunu gören şahın tarzani fitva verib deyir ki, onun çalğısı ilə razı deyiləm, çünki tarın qoluna pərdələr əlavə edib.

O vaxt xanəndələr aynələrinə çərkiyə libas geyər, bellərinə də xəncər taxırdılar. Sadiqcan belindəki xəncəri çıxarıb, tarın pərdələrini kəsir və beləcə, yeni bir hava çalır. Musiqidən məftun olan məclis əhli yenidən onu ayaq üstə alqışlayır. Şahın tarzani pəşman olur. Babama deyir ki, doğrudan da sən böyük sənətkarsən, qarşında baş əyirəm. Toyda bir çox musiqiçi çalıb-oxuyur. Toydan sonra Hacı Hüsün ən yaxşı xanəndə, Sadiqcan isə ən mahir tarzan sayılaraq şah tərəfindən fəxri "Şiri-Xurşid" ordeni ilə təltif olunurlar...

Bir məsələni də qeyd edim ki, hər sənətkarə məktəb yaratmaq nasib olmur. Tarzənlərdən Qurban Pirimov, Maşadi Zeynal, Malıbəyli Həmid, Maşadi Camil Əmirov, Şirin Axundov Sadiqcan məktəbinin yetirmələri və davamçılarıdır.

1902-ci il

1897-ci ildə Şuşada "Leyli və Məcnun" musiqili tamaşasının səhnəyə qoyulmasında yaxından iştirak edib. "Leylinin məzani üstündə" hissəsinin ssenarisini yazıb. Üzeyir bəy danışmış ki, o vaxtlar balaca idim və həmin tamaşada mən də xorun tərkibində iştirak edirdim. Elə o andan "Leyli və Məcnun" operasını yazmaq arzusunda olmuşam.

Qurban əmi danışardı ki, Sadıqan Hacı Zeynalabdin Tağıyevin sözünü yerə salmayıb, yalnız bir dəfə Bakıya gəlib. Hacı Zeynalabdin Sadıqanın yanına adam göndərir və onu Bakıya davət edib deyir ki, gəl mənə dostlarıma, qonaqlarıma, Bakı camaatına bir konsert ver. Babam da Hacinin göndərdiyi adama deyir ki, şəhər istidir, yayda gələ bilmərəm. Qış, qar olsaydı, gələrdim. Hacı bir də xəbar göndərir ki, o nə vaxt Bakıya gəlsə, qar olacaq və camaat kirşədə gəzəcək. Zərafət onun xoşuna gəlir. Danışdırlar ki, Sadıqan Bakıya gələndə Hacı onun yolunun üstünə bir maşın şəkər tozu tökdürür və üstündə kirşə sürdürür. Belə kişilər olub eee... (Gülür)

Bu sözləri Qurban Pirimovla Zülfü Adıgözəlov söhbət edəndə eşitmişəm. Nənəm də, atam da, Qurban əmi də deyirdi ki, babam arvadını Məcnun kimi dəlicəsinə sevmiş... Nənəm rəhmətə gedəndən sonra xeyli müddət məclislərə getməyib.

Günlərin bir günü də dövlətli ermənilərdən biri ondan əl çəkmir ki, gərək oğlumun məclisini san idarə edəsən. Çox çək-çevirdən sonra babam razılaşmalı olub. Demə, hələ bir neçə il əvvəl bu barədə ondan söz alıbmiş. Erməni ki, erməni, işləri düşəndə ilan dili çıxarırlar... Nə isə... Ermənilər toyda Sadıqanın yeməyinə nəşə qatırlar. Evə qayıdıandan sonra kişi qan qusmağa başlayır, yatağa düşür. O yatan, arvadının ölümündən 6 ay sonra dünyasını dəyişir. Yadımda iken, erməni xisləti ilə bağlı bir hadisəni də danışsam, yaqın ki, söhbətimizin mövzusunə xələl gətirməz...

– Buyurun...

– 1995-ci ilin əvvəllərində radioda "Amerikanın səsi" verilişini dinləyirdim. Veriliş qurtaran kimi aparıcı elan etdi: – Xaçaturyan. "Tanəs səblyamı". Musiqi tamamilə Azərbaycan melodiyaları üzərində qurulmuşdu. Rəqs başa çatandan sonra aparıcı başladı şərh etməyə ki, erməni xalqının çox yaxşı mahnıları, musiqisi, mədəniyyəti var. Onlar tarixən tar, kaman kimi musiqi alətləri yaradıblar. Amma belə müdrik və istedadlı millət çox əziyyət çəkir, bu xalq təpik altındadır. Bərk qəzəblənmişdim. Səhəri gün İlyas Əfəndiyevə və Süleyman Ələsgərovə zəng etdim. Eşitdiklərimi onlara danışdım. Süleyman Ələsgərov Bəstəkarlar İttifaqı adından Nazirlər Kabinetinə məktub hazırladı. Məktubda əlavə olaraq bildirdilər ki, 1996-cı ildə Sadıqanın 150 illiyinin təntənəli şəkildə keçirilməsi yaxşı olardı. İlyas Əfəndiyev də bu hadisə ilə bağlı bir yazı yazdı. O vaxtlar respublikada vəziyyət gərgin idi. Ona görə yubiley baş tutmadı.

– Sabir müəllim, Sadıqanın şəcərəsi barədə məlumatınız oxucularımız üçün də maraqlı olardı...

– Sadıqanın 5 uşağı olub. Böyük oğlunun adı Əsədulla, sonra Bahadır... O birlərin adı yadımda deyil. Əsədullanın 3 oğlu, 2 qızı vardı. Biri mənə atam Əşraf. Əmir əmim çox məşhur həkim idi. Teymur əmim Tibb İnstitutunda kafedra müdiri vəzifəsində çalışıb. Qızı tanınmış ginekoloq Zivar xanım Qaradağ rayonunda uzun müddət baş həkim işləyib. O biri qızı – dünya gözəli, aczaçı-həkim Xəvər xanım çox cavan rəhmətə getdi.

Nəvəsi Əşrəfin 3 övladı var. Mən mühəndisəm, uzun müddət partiya, hökumət işində işləmişəm, bir neçə ildir ki, təqaüddəyəm. Bacılarımdan Afina həkimdir, Aybəniz isə hazırda Azərbaycanın Polşadakı səfiri Həsən Həsənovun həyat yoldaşıdır.

Mənə övladları – Murad, Zəmirə və Naidə də müxtəlif sahələrdə çalışırlar.

– Nəsildə Sadıqanın yolunu davam etdirən varmı?

– Atam, əmilərim, hətta bəbilərim də əla bir musiqi aləti yox idi ki, çalışsınlar. Əmim baba Müslüm Maqomayevlə dostluq edib. Deyirdilər ki, Əmir əmim bir royaldə, Müslüm Maqomayev də o bir royaldə çalaraq konsert verirmişlər. Üzbüz dalanda yaşayan tarzan Hacı Məmmədov hərdən bizə gələr, atamla birlikdə tar çalardılar. Onlara qulaq asmaq üçün məhəllənin camaatı həyata yığışardı. Qurban əmi söyləyirdi ki, bir dəfə müəllimimin evinə getdim. Gördüm Bülbülü oturub güzgünün qarşısında. Bülbül öz hərəkətlərini güzgüdə izləyərək mahnı oxuyur, o da tərda çalır...

Xatirələr çoxdur, qızım. Sizə yaddaşımda qalanlardan danışdım.

– Təşəkkür edirəm. Çox sağ olun!

Samina Sadıqova